

Un centre de secundària públic durant el primer franquisme (1939-1958). L'Institut Ramon Muntaner de Figueres

JOSEP COLLS COMAS
ALBERT TESTART GURI

A Figueres el final de la Guerra Civil suposa una de les ruptures més importants de la història ciutadana contemporània. Les referències culturals i polítiques, les actituds cíviques i les transformacions econòmiques i urbanístiques que havien sedimentat durant més d'un segle la vida de la ciutat, canvien completament. El republicanisme d'arrel interclassista que havia consolidat una posició d'hegemonia política i cultural durant el primer terç de segle desapareix després de la derrota republicana. Amb la victòria franquista una nova elit pren la direcció ideològica i cultural de la ciutat.

La fi de la República podia haver suposat, precisament en l'any del seu centenari, la desaparició del Ramon Muntaner com a institut d'ensenyament secundari.¹ Així s'ho temia la gestora que des del febrer del 1939 dirigia l'Ajuntament de Figueres: tres dies abans que s'acabés oficialment la guerra, acordava «elevant una razonada instancia al Ministerio de Educación Pública interesando la subsistencia del expresado instituto».² I és que un informe del Ministerio de Educación Nacional elaborat l'abril del 1939 proposava l'eliminació de tots els instituts que no se situessin en una capital de província o en ciutats de més de 50.000 habitants.³ En el cas de no reunir aquestes característiques només es preveia salvar-los si en els

1. L'Institut Ramon Muntaner va tenir el seu precedent en el Col·legi d'Humanitats de Figueres, que funcionà entre el 1839 i el 1845. La llei Pidal i la creació de la xarxa d'instituts portà a la seva reconversió en institut el novembre del 1845. Des de la seva creació i fins a finals de la dècada de 1970 fou l'únic institut públic de Figueres i comarca. Per a una visió aprofundida de la història d'aquest centre vegeu COLLS, J. (coord.), *L'Institut Ramon Muntaner de Figueres. Pedagogia, Cultura, Identitat*, Figueres, Ajuntament de Figueres, 2021.

2. Arxiu Municipal de Figueres (AMF), Fons Ajuntament de Figueres, Actes del Ple (29/3/1939).

3. Archivo General de la Administración (AGA), «Distribución de institutos», capsa (5)1.3 31/06051.

tres anys anteriors al «periodo rojo» haguessin superat els 250 alumnes oficials en matrícula ordinària. Aquest no hauria estat el cas de l'institut figuerenc, atès que en el curs 1932-33, pres com a base de l'informe, només tenia 153 alumnes que complissin aquest criteri. No obstant això, a les conclusions de l'esmentat document es deixava la porta oberta a revisar els criteris quan es disposés dels arxius dels instituts i des de Madrid es pogués fer una revisió acurada de les dades. A més a més, s'obria la porta a mantenir els centres de secundària més antics, extrem que eventualment podria afavorir el Ramon Muntaner.

Finalment, a partir del primer d'octubre del 1939 es van clausurar tots els instituts que no s'ubiquessin en capitals de districte universitari, ciutats de més de 80.000 habitants o que restessin inclosos a una llista —feta sense cap criteri evident— formada per 49 centres. L'institut de Figueres feia part d'aquest llistat així com la resta d'instituts històrics anteriors a la dictadura de Primo de Rivera. Així, dels 206 centres públics que existien arreu d'Espanya el 1936 es passà, durant la immediata postguerra, a només 77. La interferència que produïa la xarxa pública d'instituts als centres religiosos —un dels motius que adduïa el règim com a motiu de reducció— desaparegué ràpidament. La finalitat d'aquests tancaments, doncs, no era crear un nou sistema més racional d'assignació de recursos, sinó més aviat la voluntat de desfer la labor de la República en el camp de l'ensenyament públic, suprimint els centres creats des de 1931 i rectificanc la política contrària a l'ensenyament dels ordes religiosos.

UN BATXILLERAT PER A «LAS CLASES DIRECTORAS»

El batxillerat fou la primera etapa educativa objecte d'una revisió legislativa per part del règim franquista, encara en els darrers compassos de la Guerra Civil. La llei de 20 de setembre de 1938, impulsada pel ministre Pedro Sainz Rodríguez, plasmava els objectius i l'enfocament que el règim volia donar a l'ensenyament mitjà. La reforma es concretà en un batxillerat destinat a formar les «clases directoras», volgutament elitista, amb un pla d'estudis centrat en l'humanisme clàssic i amb una presència abassegadora de l'ideari nacionalcatòlic.⁴ Al nou batxillerat, estructurat en set cursos, s'hi accedia per mitjà d'una prova d'ingrés i amb una edat mínima de 10 anys.⁵

4. Per a un excel·lent estudi sobre aquesta llei i les implicacions educatives que tingué, vegeu LORENZO, J. A., «La enseñanza media en España (1938-1953): el modelo establecido en la ley de 20 de setiembre de 1938 y la alternativa del anteproyecto de 1947», *Historia de la Educación*, Salamanca, núm. 17 (1998), p. 71-88.

5. La llei de 1938 preveia que el batxillerat es dividís en tres cicles: un primer que englobava els tres primers cursos, suficient com a preparació per a certes carreres i l'obtenció de certs títols

En la línia de crear un estat confessional catòlic, es retorna aquesta religió als nous plans d'estudi amb un lloc ben rellevant. Les altres disciplines considerades fonamentals seran: llengües clàssiques, geografia i història, filosofia, llengua i literatura castelleses, matemàtiques i formació patriòtica.⁶

El batxillerat es dividia en formatiu, humanístic i clàssic, i establia la divisió per sexes.⁷ Un altre dels aspectes importants de la reforma era la separació de la funció docent i l'examinadora. En aquest sentit, se substitueixen els exàmens pel judici del professor i per una avaluació final en acabar els estudis, un examen d'Estat de caràcter molt selectiu i elitista. D'aquesta manera l'èxit o el fracàs del batxillerat s'acumulava al final. Per al control acadèmic es va crear una Inspecció d'Ensenyament Mitjà alhora que el Consejo Nacional de Educación seria l'encarregat d'autoritzar els llibres de text.

Durant la llarga postguerra el control curricular per part de l'Estat fou total. Els ensenyaments i els temaris, especialment de les matèries de lletres, obeïen a una clara voluntat política de legitimar el règim polític sorgit de 1939 i les seves aliances internacionals. En aquest sentit, la conjuntura dels anys de guerra mundial queda perfectament reflectida, no només amb l'ensenyament de la llengua

especials; un segon més perfeccionat constituït pels cinc primers cursos; i el batxillerat universitari pròpiament dit, constituït pels set cursos. Tanmateix, els cicles intermedis no van materialitzar-se fins al 1949.

6. Aquestes disciplines es traduïen en les següents assignatures (amb les hores lectives setmanals corresponents) que, segons el curs, adoptaven un nom o altre: *Religión* (2); *Lengua latina* que a partir de cinquè afegia també *Literatura* (3); *Lengua griega* a quart i cinquè (3) amb l'afegit de *Literatura* els dos següents anys; *Lengua española* (3) que incorporava *Análisis y redacción* a segon i tercer, *Preceptiva literaria y composición* a quart, *Composición* a cinquè i, finalment, canviava a *Literatura española y nociones de literaturas extranjeras* a sisè i setè; *Geografía e historia de España* (3) que a primer es diu *Ampliación de geografía* i a segon *Historia de España*, per evolucionar a *Nociones de geografía e historia universal* a tercer, a *Ampliación de geografía univeral e historia de la cultura* a quart, a *Ampliación de la historia y geografía de España* a cinquè i unes singulars *Historia del imperio español. Su contenido histórico. Formación. Instituciones* a sisè i *Historia y sentido del imperio español. Valor de la Hispanidad* a setè; *Aritmética y geometría* (3) a primer, a la qual s'afegia *Elementos de álgebra* a tercer i que a quart es denomina *Ampliación de álgebra y geometría*, a cinquè *Álgebra y elementos de trigonometría*, a sisè *Álgebra y nociones de geometría analítica* i, finalment, a setè *Nociones de álgebra superior; Introducción a la filosofía* (3) que a cinquè es transforma en *Teoría del conocimiento, Ontología* a sisè i *Exposición de los principales sistemas filosóficos* a setè; *Elementos de ciencias de la naturaleza* (2) que es transforma a quart i cinquè en *Elementos de física-química* i que, a sisè i setè, es denomina *Revisión de los elementos físico-químicos y ciencias naturales; Italiano o Francés* (3) que, a partir de quart, es transformaven en *Repaso del idioma latino elegido* (2); *Inglés o Alemán* (3) a partir de quart.

7. El director Ramon Reig afirmarà el dia 5 de maig de 1939: «En el edificio se ha podido lograr una completa separación por sexos por contar con dos alas completamente separadas». A més, per evitar qualsevol coincidència de nens i nenes es decideix que les entrades i sortides de les aules se separin en un quart d'hora. Arxiu Institut Ramon Muntaner (AIRM). Correspondència i comunicacions, caps 484.

alemanya⁸ i italiana,⁹ sinó amb la recepció el 1941 «de libros alemanes donados por el Gobierno del Reich para las bibliotecas españolas».¹⁰

Amb el règim consolidat i evolucionant, al batxillerat desplegat durant la immediata postguerra se li comencen a observar certes disfuncions, tant pedagògiques com d'objectius polítics, que es van voler corregir amb la Ley de Ordenación de la Enseñanza Media de 26 de febrer de 1953. El batxillerat quedà dividit en dos graus, l'elemental de quatre anys (amb 20 hores de classes teòriques setmanals) i el superior de dos anys (amb 25) i amb l'opció d'escollir entre ciències o lletres. S'hi afegeix un curs preuniversitari per ingressar als estudis superiors. També es redueix el nombre d'assignatures¹¹ i el contingut dels temaris. Tanmateix, seran obligatoris en tots els cursos els anomenats «ensenyaments especials»: la Formación del Espíritu Nacional (que pretenia infondre la concepció catòlica de la vida, l'acció d'Espanya a Amèrica i les institucions i principis del Movimiento), l'educació física i, a més, només per a les noies, les «enseñanzas del hogar». L'esmentada llei establirà a partir d'aleshores tres classes d'exàmens: d'ingrés, de curs o assignatura i el de grau o revàlida.

Tres anys més tard, una ordre del primer d'octubre del 1956 possibilità la creació d'estudis nocturns adreçats a treballadors que, per la seva ocupació, no podien assistir a les classes diürnes. Al Ramon Muntaner veurem com immediatament neix la inquietud per crear-los i ràpidament es demana la implantació d'estudis nocturns de batxillerat laboral de l'especialitat industrial.¹² Per aconseguir-ho es parla amb l'alcalde i amb diverses empreses de la ciutat que tenen necessitat d'«obreros calificados».¹³ La premsa veu l'èxit relatiu del primer any acadèmic

8. El curs 1949-50 només hi havia 16 alumnes d'alemany. Per contra, d'anglès n'hi havia 76.

9. Sabem que el curs 1944-45 només s'hi havien matriculat sis alumnes.

10. AIRM, Correspondència i comunicacions, capsa 504.

11. Les matèries pròpies del batxiller elemental seran: religió, llengua espanyola i literatura, matemàtiques, llatí, geografia i història, ciències físiques, químiques i naturals, dibuix i un idioma modern. Les comunes del batxiller superior seran: religió, elements de filosofia, literatura (comentari de textos i composició), història de l'art i de la cultura, ciències exactes, físiques i naturals i un idioma modern. Seran obligatòries per als alumnes de lletres el llatí i el grec. Per als de ciències: matemàtiques i física.

12. La premsa provincial lligada al Movimiento se'n va fer ressò com una iniciativa d'èxit del règim: «No cabe duda que hay muchos muchachos e incluso mayores a los cuales las condiciones económicas de sus padres o el camino que estos les trazaron no les permitió estudiar, pero que animados por un afán de superación aprovecharán las clases nocturnas de nuestro Instituto para obtener el bachillerato y abrirse nuevos horizontes, mientras por otra parte continuarán con sus habituales ocupaciones. El Instituto Nocturno será una notable ventaja para la juventud trabajadora estudiosa, sobre todo si tenemos en cuenta que el título es equiparable, o mejor dicho es el mismo, aunque se consigue reduciendo algunas asignaturas consideradas no fundamentales para esta modalidad», *Los Sitios*, Girona, núm. 4224, 21 d'octubre de 1956, p. 8.

13. AIRM, Correspondència i comunicacions, capsa 523.

d'aquesta modalitat com un triomf local pel fet que Figueres hauria estat de les primeres ciutats espanyoles en implantar aquests estudis. Igualment es ressaltava el fet que el batxillerat nocturn havia permès «tender un puente que salva las diferencias igualando en cultura a todos los españoles y borrando aquellos privilegios del saber, inaceptables por originarse en razones económicas». Tot i la posada en funcionament i els bons auguris inicials, la baixa matrícula suposà l'extinció d'aquests estudis el 1960.¹⁴

SOTA L'OMBRA DEL FALANGISME I EL NACIONALCATOLICISME

La interferència de l'entramat falangista local i de l'Església catòlica en la labor docent quotidiana d'aquests primers anys de postguerra fou molt notable, tal com es reflecteix en les nombroses celebracions públiques amb presència d'alumnes i professors. Vegem-ne alguns exemples dels primers anys de postguerra. L'11 de maig 1939 es porta a terme en el mateix institut l'acte d'«entronització del Crucifijo».¹⁵ L'octubre d'aquell mateix any, el cap comarcal de Propaganda de Falange, Pere Bahí, ordenava (oficialment invitava) als catedràtics que assistissin el dia 29 del mateix mes a una missa al monument dels caiguts i al descobriment d'una placa en record a José Antonio. En ocasió del primer aniversari de l'entrada de les tropes franquistes a Figueres, el 8 de febrer de 1940, el director de l'institut escriu al cap provincial d'Educació per si els alumnes poden representar l'obra *Los intereses creados* de Jacinto Benavente (autor que en aquell moment iniciava un acostament al règim després del seu passat republicà).¹⁶ Poc després, durant la Setmana Santa, el director sol·licita al cap local del SEU que algun delegat acompanyi el professorat de l'institut en la funció de les 40 hores a l'església parroquial i que quatre alumnes uniformats acompanyin des de casa seva el doctor Carles Salicrú, encarregat del sermó.¹⁷ Encara el 13 de maig del mateix any es rep una circular per a tots els professors per tal que anessin també a l'església per retre homenatge al Santíssim Sacrament. El 1943, la celebració de

14. El primer curs, el 1956-57, s'hi matriculen 16 alumnes, tot homes, d'entre 16 i 23 anys, la meitat de Figueres, tres de la comarca i cinc nascuts a l'Estat espanyol. Però el curs 1958-59 tan sols hi havia matriculats quatre alumnes de segon i vuit de tercer.

15. Per veure què s'esperava d'un professor de religió en aquells moments, només cal llegir l'escrit que el director envia al bisbe el juny del 1941: «[...] en todo momento [els professors de religió] están a la altura en el desarrollo de su labor, tanto en lo que se refiere al trabajo pedagógico, como en lo que atañe a la formulación moral y religiosa de los alumnos de este centro». AIRM, Correspondència i comunicacions, capsa 522.

16. El 23 d'abril, dia del llibre, representen *Amores y amoríos* dels germans Joaquín i Serafín Álvarez Quintero, uns altres escriptors propers al règim en aquests anys de postguerra.

17. AIRM, Correspondència i comunicacions, capsa 522.

la «Fiesta de la Victoria» es faria amb un «partido de balompié en el campo de Deportes entre los equipos del Colegio de la Inmaculada [La Salle] y el Instituto».¹⁸

El falangisme oficial no permetia que res quedés al marge de la seva presència. En ocasió de la festa de Sant Tomàs d'Aquino de 1941 el cap local de FET y de la JONS, Rafael Galán, es queixa al director de l'institut (que també era militant del partit únic) per no haver convidat en l'organització dels actes festius a cap membre figuerenc del Sindicato Español Universitario (secció universitària d'enquadrament falangista). De fet, poques notícies tenim de l'existència del SEU figuerenc, només l'organització d'uns cursets d'alemany a principis de 1942 en aules cedides per l'institut amb l'autorització del rector de la Universitat de Barcelona.¹⁹

Una altra vessant de la influència falangista la demostra el fet que hi hagués algunes assignatures que quedaven fora de la competència docent estricta dels professors de carrera. Ho comprovem de forma efectiva el 8 de gener de 1942 quan el director Reig escriu al delegat local del Frente de Juventudes recordant que des del Ministeri els indiquen que han de ser ells els que els facilitin el programa d'educació física, paramilitar i política, així com el nomenant dels professors que l'impartiran.²⁰

La presència directa del món falangista també es feia notar en l'àmbit de la dona. Així, el novembre del 1943 es rep un ofici de la Dirección General de Educación Nacional en la qual es comunica a la direcció del centre que «vería con agrado que la Escuela del Hogar que trata de implantar en ese sector la Sección Femenina de FET y de las JONS se le conceda un trato singular».²¹ En definitiva, que se'ls cedís un espai. L'habilitació dels espais s'inicià al cap de poc i el curs 1945-46 ja hi havia matriculades 119 alumnes oficials i 37 de lliures.²²

18. AIRM, Correspondència i comunicacions, capsa 522, sol·licitud de permís del 31 de març al delegat de premsa i propaganda de Falange.

19. En canvi, l'Església sempre mostrarà la seva satisfacció per les formes en què es desenvolupa aquesta festa escolar. Per exemple, el 1942, el bisbe escriu tot deixant clara la voluntat política que hi havia al darrere d'aquests actes: «Han de salir otro día hombres que sabrán trabajar con fruto por la gloria de Dios y el verdadero engrandecimiento de la patria». AIRM, Correspondència de entrada, capsa 504.

20. AIRM, Correspondència i comunicacions, capsa 522.

21. AIRM, Correspondència i comunicacions, capsa 504. També s'intervindrà des del món falangista obligant l'institut a subscriure's a revistes del partit.

22. A tall d'exemple, durant el curs 1951-52, les assignatures que s'hi impartien eren: *Labores y trabajos manuales, Música, Corte y confección, Cocina, Formación familiar y social, Economía doméstica i Higiene y medicina casera*. AIRM, Exàmens, Escuela del Hogar 1951-1959, capsa 310.

EL PERSONAL DOCENT I DE SERVEIS

En els primers compassos de la postguerra les noves autoritats vetllaran per la recomposició de l'estructura administrativa i la plantilla docent dels instituts com a pas previ a la represa de l'activitat acadèmica. El primer director del Ramon Muntaner nomenat pel règim serà Ramon Reig,²³ el qual havia fugit de la zona republicana, passant part de la guerra a Sant Sebastià, ciutat on exercí d'agregat de dibuix a l'institut provincial. El dia 20 de març de 1939 Reig pren oficialment possessió del càrrec. Poc després, el 7 d'abril, es completa el nou equip directiu.

La llei de 20 de setembre de 1938 establia diferents tipologies de professorat en els instituts: catedràtics numeraris, professors numeraris, adjunts, encarregats de curs i ajudants de classes pràctiques. En el cas de l'institut de Figueres entre 1945 i 1955 el nombre mitjà de docents de les diverses tipologies serà de 23.²⁴ Per opositar i exercir la feina docent calia el títol de llicenciat i dos anys de pràctiques. Però els ajudants, en canvi, podien ser nomenats a proposta del claustre de forma anual prorrogable i amb una remuneració a càrrec del pressupost del mateix centre.

Aquesta darrera via d'entrada a la docència, encara que fos provisional, provocà un seguit de demandes a la direcció del Muntaner, especialment durant l'any 1939. Algunes provenen de membres del partit únic, com Rafael Galán, cap local de Falange i llicenciat en farmàcia i odontòleg, que sol·licita ser ajudant interí de ciències. D'altres, provenen de funcionaris que ja ho havien estat abans de la guerra i ara presenten els corresponents avals de militants. És el cas de Francesc Vilanova, treballador de telègrafs que havia estat professor ajudant gratuït d'idiomes el curs 1935-36.²⁵ També alguns capellans utilitzaran aquesta via per ser nomenats professors, generalment de llatí i de religió. És el cas de Josep M. Cervera, que opta per la plaça de llatí ajudat dels avals de l'ecònom de la parròquia de Sant Pere i d'un catedràtic de l'institut de Girona. Va ser el cas també de Francesc de P. Perramon, llicenciat en teologia que, per tal de ser professor de religió, presentà els avals de Frederic Fortunet i de Carles Godoy, militants de la Falange local.²⁶

23. Sobre la figura i la trajectòria de Ramon Reig vegeu, entre altres: *DIVERSOS AUTORS, Ramon Reig. Una visió transparent d'aquest país*, Figueres, Museu de l'Empordà, 2003. Recordem que durant aquells primers mesos de postguerra Reig, militant falangista, també és nomenat vocal de la Comissió Provincial de monuments de la província de Girona i agent del Servicio de Defensa del Patrimonio Artístico Nacional.

24. SOLÀ, P., *Cultura popular, educació i societat al nord-est català (1887-1959)*, Girona, Col·legi Universitari de Girona, 1983, p. 138.

25. En aquesta ocasió ho intentava amb els avals d'Eduard Rodeja i de Rossend Rosdevall acompanyats dels seus respectius carnets del partit. Rodeja també avalarà posteriorment, juntament amb l'of-talmòleg Juli Mateu, la llicenciada en ciències naturals Teresa Valls.

26. Encara el 25 de novembre d'aquell any, trobem la demanda de Miquel Estartús, de 23 anys i llicenciat en ciències naturals, el qual ja havia estat professor interí ajudant i ara volia tornar-ho a ser.

Totes aquestes demandes seran acceptades i el 13 de maig de 1939 es fan els primers nomenaments: Teresa Valls com a ajudant interina de ciències naturals; Josep Bosch ho serà de ciències matemàtiques i físiques; de llatí, Josep M. Cervera; de religió, Francesc de P. Perramon i, finalment, Francesc Vilanova, d'anglès.

Durant aquells primers anys també es produí la demanda de places de professorat per part de militars.²⁷ Arribaran l'any 1940 José Molina, comandant de l'Estat Major retirat i resident a Figueres, qui optava a l'ajudantia de matemàtiques, atès que n'havia ensenyat a diferents acadèmies militars. A part de presentar els dos avals de militants falangistes, el cap local de Falange —ja professor del centre— se suma també com a garant dels seus mèrits. Uns anys més tard, podríem citar també, per la seva importància intel·lectual posterior, l'historiador Joan Reglà qui el setembre del 1943 demanà ser ajudant gratuït. Després de dos anys de professor a La Salle, sol·licità ser l'encarregat del curs de llengua grega.

Els primers mesos posteriors a la finalització de la guerra són moments en què la prioritat és la represa de la tasca docent i moltes de les decisions no segueixen un ordre preestablert. Tanmateix, un cop estabilitzat el règim, a partir de l'estiu del 1939, veurem com la maquinària burocràtica del règim es posa en marxa. Serà quan es començaran a demanar llistes de professors que exercien abans de la guerra i durant el conflicte, així com la situació de tots ells en aquell 1939. La tasca de depuració funcional completa s'inicia en tota la seva intensitat just aleshores. Fins a final d'any el director anà responnent una a una totes les demandes de les comissions depuradores i, en algun cas, d'instàncies militars.

El 19 de juliol arriba al Muntaner el primer escrit del president de la comissió depuradora de funcionaris civils de la província sol·licitant dades de Josep M. Álvarez, pendent de depuració. Al 9 d'octubre serà quan ja es demanarà obertament a la direcció del centre si hi havia algú treballant que fos susceptible de depuració immediata, per exemple, per haver tingut càrrecs polítics sota la República o haver comès delictes de sang, entre molts altres supòsits. Tot aquest procés comportà una inestabilitat de la plantilla de professors que el director mateix denuncià al Ministeri, ja que un cop començat el curs 1939-40 hi ha moltes «cátedras desatendidas». És el cas de la de llengua i literatura espanyoles, ja que el seu titular, José Rojas, fou separat de l'ensenyament per dos anys. Tampoc estaven cobertes per motius similars la de matemàtiques, la de filosofia i la d'agricultura, matèries que calia cobrir amb auxiliars.

Aporta els avals de dos afiliats a Falange, l'escriptor Miquel Garica i el farmacèutic Josep Maria Vidal, AIRM, Correspondència i comunicacions, caps 503.

27. A un altre nivell els «excombatientes» foren dispensats de l'escolaritat, és a dir, se'ls permet fer l'examen d'Estat sense «declaració de suficiència».

La fiscalització de l'actuació del personal durant el període republicà no s'acaba amb els professors. També fou el cas, en sentit positiu per als seus interessos, de Cesáreo Rojas, porter de l'institut. El novembre del 1941 el subsecretari del Ministeri d'Educació informa el director que atesa la seva proposta de «recompensa a la conducta patriòtica observada por el portero de ese [...] esta subsecretaría ha tenido a bien estimar la actuación de dicho funcionario durante la guerra, en el cumplimiento de los deberes propios de sus destinos como merecedores del reconocimiento».²⁸ Un reconeixement, però, que només acabà constant en el seu expedient, no a la seva nòmina.

Si acabada la guerra el nomenament del director i l'equip directiu era simplement governatiu, durant els anys cinquanta es produiran canvis que donaran més poder electiu al claustre. Amb l'ordre del 30 de desembre de 1954 es desenvolupa un procediment per nomenar càrrecs directius (director, vicedirector, secretari, vicesecretari, cap d'estudis i interventor). Així, el director era nomenat pel Ministeri per a un període de tres anys renovable d'entre una terna de catedràtics proposada pel claustre de l'institut. A més, els professors es dividiran en catedràtics numeraris, professors especials (els que imparteixen llengües modernes, ensenyaments artístics, treballs manuals, educació física i Formació del Espiritu Nacional), professors adjunts i ajudants. Aquests darrers seran els que auxiliien les classes pràctiques. Per a tots, excepte els especials, es determina que sigui necessari el títol de llicenciat.

Al Muntaner, seguint la nova llei, durant la reunió claustral del 30 d'abril de 1955 es vota una terna composta per Joan Casulleras, Antoni Pla i José Soriano per tal que el Ministeri n'elegeixi el nou director. Aquest canvi en la direcció de l'institut va ser descrit per Josep Pla en una carta a Jaume Vicens Vives datada el 8 de maig del 1955. Hi afirmava: «A l'institut de Figueres, la *coterie* Reig ha estat derrotada sorollosament i això ha estat el número més important de les Fires de la Santa Creu». Pla interpretava la composició de la terna com una derrota del sector encapçalat per Reig que havia dirigit l'institut des del final de la guerra. Dins del grup hi situa Joaquim Santaló, Eduard Rodeja i Carmen Pleyán. A més a més, en el seu escrit a Vicens Vives, l'escriptor empordanès li demana que faci «mans i mànigues» per aconseguir el nomenament de Soriano, home de confiança de Joaquim Serra i a qui qualificava de «senyor que mereix la confiança absoluta de la gent decent del país».²⁹ L'octubre del mateix any es rep la notificació que

28. AIRM, Correspondència i comunicacions, capsa 504.

29. Francesc Burgas en el seu article «La derrota de la *coterie* Reig», *Revista de Girona*, Girona, núm. 321, juliol-agost 2020, p. 32-35, afirma que Pla deixava entendre certa tensió entre el grup de Reig i un altre sector que representava els valors republicans adaptats al règim franquista per pura supervivència.

Casulleras era el candidat escollit a Madrid. Tanmateix, a finals del curs 1956-57 el seu trasllat a l'Institut Milà i Fontanals de Barcelona provoca l'assumpció de la direcció de forma accidental per part de l'esmentat José Soriano.

A l'hora d'abordar l'anàlisi del col·lectiu docent és important remarcar que el paper que el cos de catedràtics d'instituts havia jugat, ja des dels inicis de la creació de l'ensenyament mitjà al segle XIX, tenia molt a veure amb la concepció elitista que se li donà a aquest tram educatiu i a una marcada visió jeràrquica del cos docent. Els catedràtics havien de reflectir i transmetre un model social, cultural i ideològic arreu del territori, contribuint així a la formació d'un grup destinat a la direcció i el govern de la resta de la societat, inculcant el paper de l'Estat i, sobretot, de la seva unitat.³⁰ Aquests mecanismes, vàlids per a un estat liberal conservador i que la República havia posat en qüestió, es tornaren a posar en marxa en un estat feixista com el que s'instaura el 1939.

El règim sorgit del 1939 va recuperar el paper tradicional reservat als catedràtics en el seu esquema d'ensenyament secundari. Tot i la migradesa de les remuneracions, durant les dècades dels quaranta i cinquanta la imatge social dels catedràtics d'institut es mantindrà, especialment en ciutats petites com Figueres. El poder corporatiu dels catedràtics com a fedataris públics de les acreditacions escolars en forma de tribunals d'exàmens d'ingrés o de revàlida es conservà gairebé intacte fins als temps del Desarrollismo.³¹

El model retributiu tradicional del professorat d'institut es mantingué inalterat fins al 1965; es basava en l'ordre d'antiguitat com a únic mode de promoció interna. D'aquí la importància d'altres percepcions extraordinàries que eventualment es podien sumar al sou (càrrecs de direcció, residència, hores extres, permanències, taxes d'exàmens de graus o lliures, recompenses de les editorials per llibres fets, etc.) que foren les que en moltes de les inhabilitacions per depuració apareixen com a sanció. Un cas esdevingut en el Ramon Muntaner ens exemplifica les limitacions salarials que va patir el col·lectiu. L'estiu del 1939 el director Reig informa a la Junta Econòmica de l'institut que les gratificacions per exercir els càrrecs directius (director, secretari i interventor) no podien ser les establertes per la llei (3.000, 2.000 i 1.500 pts.), sinó que a la pràctica quedarien reduïdes a

30. Per a una anàlisi profunda i completa d'aquest grup professional vegeu CUESTA, R. i MAINER, J., «Guardianes de la tradición y esclavos de la rutina: historia del campo profesional de los catedráticos de instituto», *Historia y Memoria de la Educación*, Madrid, núm. 1 (2015), p. 351-393.

31. Vegem una definició crua del que foren i com actuaren majoritàriament els catedràtics durant aquests anys: «El *ethos* gremial será reapropiado por los nuevos aspirantes, la mayoría curtidos en méritos de guerra, al tiempo que los efectivos humanos supervivientes del pasado que se salvaron de la represión más extrema, se resignaron a reproducir su vida profesional readaptándose a la terrible situación política de la época». CUESTA, R. i MAINER, J., «Guardianes de la tradición y esclavos...», *op. cit.*, p. 383-384.

una tercera part, ja que en cas de cobrar-ho tot com correspondria quedaria molt poc per repartir a la resta de professors. A més a més, els endarreriments en els pagaments eren habituals; són freqüents les queixes sobre aquesta qüestió adreçades al Ministeri fins a meitats dels anys quaranta.

Si observem els sous dels primers anys de postguerra comprovarem com variaven en funció de les categories professionals, però també de les assignatures impartides. Així, als encarregats interins de curs (llengua i literatures espanyoles, matemàtiques, geografia i història, física i química i ciències naturals) el 1939 se'ls atorga un sou anual de 5.000 pessetes. Als d'anglès i religió 4.000, als de dibuix i educació física 2.500 i al de llatí, 2.000. El catedràtic d'aquesta darrera assignatura, per contra, tenia un sou de 8.000 pessetes, xifra que l'any següent se li incrementaria en 1.000 pessetes més.³²

El sistema salarial tenia en les permanències —classes de reforç que s'impartien després de l'horari oficial i que les famílies pagaven a part— un mecanisme de compensació del baix nivell salarial.³³ No eren només un sistema de millora del rendiment acadèmic dels alumnes; també suposaven un sobresou per als professors que les feien.

Els sous, doncs, eren baixos i els pagaments solien arribar amb retard, sobretot les esmentades gratificacions extraordinàries. Són nombrosos els casos de professors que es queixen a la direcció i que reclamen els seus havers. Fins i tot el d'aquells que exercien càrrecs directius. Per exemple, el professor Eduard Rodeja, nomenat interventor el febrer del 1943, afirma «que aceptó [el càrrec] por disciplina, por hallarse en aquel tiempo el instituto en vías de organización, y casi todo el personal nombrado no directivo, interino ó inhabilitado para el desempeño de cargos directivos y de confianza». El novembre del 1949 dimitia, ja que considerava que després de la feina feta durant anys, la responsabilitat li tocava a altri. Al cap de pocs mesos, ell mateix, juntament amb Joaquim Santaló i Pelayo Torres, reclamaven també la gratificació que els altres docents de la seva categoria havien rebut.³⁴ Al febrer següent els catedràtics rebran una gratificació extraordinària de 6.000 pessetes pels serveis extraordinaris; sens dubte una manera d'evitar el conflicte laboral, però que no consolidava la nòmina i que deixava els docents a mercè de la voluntat política dels qui controlaven el Ministeri.

32. AIRM, Correspondència i comunicacions, capsa 504.

33. El 15 de maig de 1939, el director explica el pla de permanències: es faran tantes hores de permanències com de classes. Les noies les faran al matí (i a la tarda classes) i els nois a la tarda (amb classes al matí). Una part del temps es dedicarà a les assignatures i al seu repàs. L'altra part, excepcionalment a repassar les assignatures que calia convalidar «por haberse anulado los estudios seguidos en época roja». AIRM, Personal docent i no docent, capsa 484.

34. AIRM, Correspondència i comunicacions, capsa 552.

El control corporatiu dels professors per part del règim, no només el podem observar indirectament a través de les seves remuneracions. De fet es vehiculà oficialment durant els primers anys del franquisme a través del Servicio Español de Profesorado de Enseñanza Media (SEPTEM). Creat el 1940 com a organisme que enquadrava el cos docent de secundària, els seus objectius eren els de vetllar per la vigència dels principis nacionalsindicalistes en l'educació i ser la via oficial d'expressió de l'ideari falangista en aquest camp, actuant de contrapès a la influència catòlica, molt ben organitzada i influent.³⁵ Una de les seves línies d'actuació principals fou la defensa de l'exclusivitat dels instituts estatals i dels seus catedràtics per fer tot tipus de proves, tot atacant l'examen d'Estat que, a la pràctica, obria la porta a preparadors externs a l'ensenyament oficial.

A finals de 1943, un cop constituït el SEPTEM dins la delegació del Ministeri a Girona, el responsable provincial d'ensenyament escriu al director del Ramon Muntaner per recordar-li que «el núcleo inicial para proceder al encuadramiento de los profesores de ese instituto de tu dirección lo constituirán los profesores afiliados ya al Partido».³⁶ El director li respon³⁷ amb una llista de membres formada per ell mateix, Ramon Reig, Eduard Rodeja, Joaquim Santaló, Josep M. Àlvarez, Pelai Torres, Josep Soler, Josep Cuadras, Josep Amengual i Maria Riballais. A més, assenyala l'interès de Santiago Almeda per afiliar-s'hi. També indica que José Adroher i Joan Reglà, en tant que llicenciats, hi pertanyien automàticament.

Més burocràtic que efectiu i amb pocs mitjans reals de coacció i control sobre els seus representats, a la pràctica el SEPTEM només representà un canal d'expressió de les insatisfaccions dels afiliats. Els seus intents per reformar l'ensenyament mitjà en la línia de superar la divisió entre funció docent i funció avaluadora³⁸ —fet que beneficiaria corporativament els catedràtics atès que serien els únics que podrien jutjar proves que donarien títols oficials— va ser un fracàs total. La nova llei de 1953 ho va acabar certificant oficialment.

LA DEPURACIÓ DEL PROFESSORAT. EL CAS DEL DIRECTOR JOAQUIM SERRA VILA

No és possible fer un retrat complet sobre el professorat del Muntaner en aquests primers anys del franquisme sense parar esment al procés de depuració del qual va ser objecte. Hem de tenir present l'origen totalitari del règim que

35. CANALES, A. F., «Falange y Educación: el SEPTEM y el debate sobre el bachillerato en los años cuarenta», *Educación XXI*, Madrid, núm 15.1, gener 2012, p. 219-239.

36. AIRM, Correspondència i comunicacions, capsa 504.

37. AIRM, Correspondència i comunicacions, capsa 522.

38. Des del SEPTEM es proposava un batxiller de sis cursos dividit en tres d'elemental i tres de superior en les modalitats generalista, clàssica i especial, aquesta darrera adaptada a les realitats regionals.

s'imposa a inicis de 1939. Per tal de ser fidels transmissors de la ideologia oficial del règim, calia que els docents passessin un estricte control ideològic, que anés més enllà del seu règim funcionarial. El franquisme volia assegurar-se un ensenyament autoritari, jeràrquic i antiliberal basat en els valors del nacionalcatolicisme i que servís per revertir el procés democràtic republicà.

En relació amb la depuració dels ensenyants, el 26 de maig de 1939 el rector de la Universitat de Barcelona escrivia al director de l'institut per recordar-li que «los profesores procedentes de la zona últimamente liberada no pueden reanudar su labor docente sin obtener la rehabilitación provisional» i que calia «la declaración jurada y dos avales solventes, cuanto menos, en garantía de su conducta moral, social y política».³⁹ Igualment, des del Ministeri també es va tenir interès a informar-se de la situació dels professors que havien estat a l'Institut abans d'acabar la guerra. Per un informe de Ramon Reig, la llista de docents que la primavera del 1939 es trobaven en «paradero desconocido» era prou nombrosa: Alexandre Deulofeu («cursillista» de física i química), Francisco Cortés (matemàtiques), Eugenio Cano (interí de dibuix), Laura Suñer (anglès), Fortunato Jiménez (ciències), Rosa Herrera i Felipe Alva (interí de llatí). Molts d'ells —si no tots— s'havien exiliat el febrer del 1939.

L'expedient de depuració més significatiu i que ens proporciona més informació sobre els mecanismes de repressió del règim sobre el cos docent és el del qui era director del Muntaner fins a la fi de la guerra, Joaquim Serra Vila, catedràtic de filosofia. A Serra se l'acusà de múltiples «delictes»: estar afiliat a la Joventut Republicana de Lleida el 1931 i posteriorment a la Federació Republicana Socialista de Figueres, ser comissari polític a l'institut durant la guerra, publicar articles esquerrans, ser separatista, no anar a missa els dies preceptius i suscitar polèmiques entre els seus alumnes inculcant-los idees anticlericals.⁴⁰

Mentre es tramitava el seu expedient, iniciat el març del 1939,⁴¹ Serra estava internat a la presó de Girona, des d'on se l'envia a judici dos mesos més tard, acusat de «rebelión militar».⁴² Fou condemnat a mort, tot i que en darrera instància va ser indultat i excarcarat en règim de llibertat vigilada. Un cop fora de la presó,

39. AIRM, Correspondència i comunicacions, capsa 503.

40. A l'expedient de depuració, però, podem llegir un escrit de defensa signat per trenta-dos exalumnes seus que destaquen el valor pedagògic de les esmentades polèmiques. L'acusació de propagar l'anticlericalisme les intentà rebatre de manera més formal amb un article seu, «És lógico concebir la psicología como función del cerebro o en función del cerebro», aparegut a *El magisterio gerundense*, Girona, núm. 943, el 15 de desembre de 1927. També aporta, sota forma de fe notarial, els apunts d'un curs sobre religió que havia donat feia anys, amb els quals intenta demostrar el tractament respectuós que dona als temes transcendents, Archivo General de la Administración (AGA), capsa (5)1.12 32/16786.

41. Arxiu Militar de Barcelona (AMB).

42. Arxiu Històric de Girona (AHG). Fons de la presó de Girona, capsa 29, expedient 596.

Serra haurà de guanyar-se la vida fent d'agent d'assegurances i com a professor a les Escolàpies de Figueres. Durant anys, però, estarà en el punt de mira de la policia; així, en un informe policial de 1947 ple d'inexactituds, se l'arribà a situar en l'òrbita de la maçoneria local, per bé que mai va formar-ne part.⁴³

Serra aconseguí la rehabilitació professional, en acollir-se als beneficis de la llei de 18 de desembre de 1946, que commutava algunes penes a funcionaris.⁴⁴ El procés de revisió del seu expedient serà complex, ja que haurà d'aportar molts documents i donar moltes explicacions sobre totes i cadascuna de les acusacions que se li formularen el 1939. Sol·licità poder retornar a la seva plaça al Muntaner, però el maig del 1948 el jutge que revisava la seva pena acceptà el seu retorn a l'ensenyament públic sempre que sigui traslladat fora de Figueres i de Lleida, els seus destins anteriors. Fou destinat a l'institut de Tortosa. En un darrer pas, després de més apel·lacions, el curs 1949-50 podrà tornar a reintegrar-se a la seva plaça de catedràtic i a fer classes de filosofia al Muntaner, però sense poder ser directiu ni exercir cap càrrec de confiança.⁴⁵

Malgrat aquest historial i les dificultats durant la postguerra, fins a la seva jubilació Joaquim Serra acabà essent un dels professors que més projecció pública va tenir dins el món cultural de la ciutat durant les dècades dels cinquanta i principis dels seixanta, amb col·laboracions a *Canigó* o conferències al Casino Menes-tral. També tingué ascendència dins el conjunt del professorat. Quan el 1957 el Ministeri d'Educació sol·licità designar un professor per fer les activitats de psicologia escolar, ell s'hi presentà voluntari i el claustre l'escollí, ja que se'l considerava un especialista en la matèria.

La resta d'expedients de depuració tardaran més a tancar-se, sense la urgència del cas anterior. La primera tongada de sis resolucions daten del primer de febrer del 1940.⁴⁶ Es tracta dels catedràtics Ramon Reig (dibuix), Leandro M.

43. L'informe diu així: «Ex catedrático, vive en la Plaza del Generalísimo. Fue condenado a 20 años y en la actualidad separado del servicio». CLARA, J., *Els fills de la llum. Els francmaçons de les comarques gironines (1811-1987)*, Figueres, Carles Vallès editor, 1988, p. 113.

44. El 28 de juny de 1947 el Juzgado Superior de Revisiones escriu al director de l'institut per tal que Serra sol·liciti el reintegrament a la càtedra a partir dels mecanismes legals que obre la llei de l'any anterior. El 30 de juliol de l'any següent el Ministeri deixa sense efecte l'Ordre ministerial de novembre del 1939 en què se'l va separar del servei i permet que «se reintegre al ejercicio de la enseñanza, imponiéndole la sanción de traslado fuera de Figueras, no pudiendo solicitar vacantes en dos años e inhabilitación para cargos directivos y de confianza». AIRM, Correspondència i comunicacions, capsa 504, 1940-1952.

45. En un escrit del 15 de març de 1949, el director general d'Ensenyament Mitjà deixa sense efecte la primera part de l'Ordre en què resolvia el seu expedient, però manté la sanció d'inhabilitacions directives. AIRM, Correspondència i comunicacions, capsa 504, 1940-1952.

46. NEGRÍN, O., «La depuración del profesorado de los institutos de segunda enseñanza. Relación de los expedientes resueltos por el Ministerio de Educación Nacional (1937-1943)», *Historia de la Educación*, Salamanca, núm. 24 (2005), p. 503-542.

Silván (agricultura), Lorenzo Cabrerizo (matemàtiques), Enriqueta Hors (llengua i literatura castellanès), Francesc Castellví (educació física) i Tomàs Estévez (geografia i història).

Reig fou avalat pel catedràtic Leandro M. Silván, amb qui havia estat a Sant Sebastià durant la guerra, el cap del servei nacional de la Falange i el bisbe de Girona. Aquest últim, amb el seu lògic pes testimonial, afirmà que Reig només havia militat en el tradicionalisme; el funcionari falangista, per la seva banda, afirmava que Reig era de dretes, sense més detalls. Del seu pas per Sant Sebastià en destaca la seva col·laboració amb el setmanari *Domingo*, una de les publicacions de l'òrbita falangista més destacades que es publicaren a la capital donostiarra durant la guerra.⁴⁷

Leandro M. Silván⁴⁸ acabà essent nomenat també director de l'institut de Girona, però, de fet, en iniciar-se la guerra estava destinat a Tortosa. Lorenzo Cabrerizo⁴⁹ tampoc no ensenyava a Figueres, estava destinat a Sòria, ciutat on triomfà el cop d'estat. Enriqueta Hors⁵⁰ havia passat a zona franquista el 1936 i acabà fent de professora a l'institut de Logronyo. Francesc Castellví⁵¹ tampoc vivia a Figueres durant la guerra, sinó a Esparreguera, el seu poble natal. Tomás Estévez,⁵² en canvi, sí que estigué en zona republicana (Barcelona, on després de la

47. AGA, capsa (5)1.12 32/16779.

48. El març del 1937 passa a la zona nacional per Irun. Acaba fent de professor a l'Institut Peñafloreda de Sant Sebastià. Ramon Reig i l'alcalde Josep Jou informen al seu favor en el procés de depuració iniciat pel Ministeri, AGA, capsa (5)1.12 32/16786.

49. És avalat en el procés de depuració per Leandro M. Silván. Reig també declara al seu favor, però indicant que no en pot dir gaire res degut al poc temps que estigué ensenyant a Figueres. Exactament el mateix que remarcarà la delegació local d'informació de Falange, tot i que sí que assenyalen com a fet important que «se le había visto algunas veces comulgar», AGA, capsa (5)1.12 32/16742.

50. El seu compromís amb la causa franquista és avalat tant per la Falange figuerenca —«era conocida ya antes [de la guerra] como de derechas y muy religiosa»— com per Reig, el qual informa que en tant que bibliotecària de l'institut en temps republicans havia protegit llibres religiosos i de dretes. També, que era de les poques persones a qui havia confiat el seu propi pas a la zona franquista, AGA, capsa (5)1.12 32/16760.

51. Era llicenciat en medicina i en farmàcia. Professor al Muntaner des de 1924. Durant la guerra la seva residència a Figueres fou saquejada —segons afirmà— i el gimnàs mèdic que havia muntat fou requisat. Havia estat militant de la Lliga ja que considerava que era l'únic centre de dretes organitzat a la ciutat. Però quan es fundà la CEDA local, «no cuajando el regionalismo en mis ideales», s'hi va afiliar. Com a descàrrec en el procés de depuració mostrarà la seves simpaties pel tradicionalisme. L'alcalde Jou l'avalà, destacant que a Esparreguera, on visqué la guerra, va passar «las de Caín», AGA, capsa (5)1.12 32/16744. El 26 d'octubre de 1939 Ramon Reig ja l'havia proposat per reocupar una plaça de professor d'educació física, fent valer el fet que durant la guerra havia estat objecte de persecució.

52. Com que tenia dos germans condemnats pel cop del 18 de juliol, va optar per tenir cura de la seva mare i germana, cosa que, com afirmarà Reig en el seu corresponent informe, l'impedí de passar amb ell a la zona nacional. La seva adscripció dretana i catòlica quedà avalada també per l'informe de la Falange de Figueres en assenyalant la seva participació en diverses conferències en el Patronat de la Catequística abans de l'estiu del 1936. A diferència dels anteriors, Estévez inclourà en la seva declaració la

guerra començaria a ensenyar a l'Institut Joan Maragall), ja que retornà després d'haver format part d'un intercanvi de presoners a Cervera de la Marenda a l'inici de la guerra. També podem incloure en aquest grup, Maria Capdevila,⁵³ qui, segons afirmà, havia estat destituïda de la seva feina a l'institut de Figueres l'agost del 1936. Immediatament després de la guerra ensenyà a l'institut de Logronyo.

Com podem comprovar, els primers a ser depurats, i tots com era de suposar favorablement, eren professors que s'havien amagat a la rereguarda republicana, havien passat al bàndol franquista o ja hi eren el juliol del 1936. La informació sobre ells es tenia de primera mà i amb molt bons contactes per avalar-los. La figura del director Reig fou clau, d'una manera o altra, en la resolució favorable dels expedients.

Per contra, el cas de José Botella, director del Ramon Muntaner entre el 1931 i el 1934, fou més complex que els anteriors. Tot i que durant la guerra estigué amagat a Madrid, inicialment fou inhabilitat per ocupar càrrecs directius. La causa de la sanció podia venir determinada per l'acusació de la Falange figuerenca de tenir simpaties socialistes amb l'excusa que havia participat en un acte de presentació del partit socialista a nivell local.⁵⁴ Però la línia argumental de la seva defensa durant l'expedient de depuració passava per uns altres temes: la seva fe catòlica i la defensa de l'espanyolitat lingüística a l'institut. Botella recorda que en l'acta d'1 de febrer del 1932 el seu vot consta com a favorable en la campanya pro ensenyament en castellà. I sobretot argumenta com a prova del que diu que els redactors d'*Empordà Federal* el titllaren d'«estranger».⁵⁵ Amb tot, no va ser fins al desembre del 1950, mentre ensenyava en un institut de Cadis, que aconseguí que el seu cas fos revisat favorablement.

seva visió sobre professors del Ramon Muntaner que havien donat suport al republicanisme. Assenyalà, lògicament en primer terme, la militància i publicística d'Alexandre Deulofeu (però com a destacat membre de la Unió Socialista de l'Alt Empordà), titlla Felipe Alva de comunista actiu i Joaquim Serra de membre de l'esquerra catalana. També denuncia Eugenio Cano, que arribà a Figueres després d'haver marxat de Sevilla via Tànger-Marsella-València, i a Francisco Cortés, a qui qualificà d'esquerranós, AGA, caps (5)1.12 32/16749.

53. En la seva declaració en el procés de depuració destaca el fet que José Botella, company seu, no havia volgut signar l'adhesió a la causa marxista. Afirmar també que el cardenal Isidre Gomà la pot avalar, així com els rectors de les universitats de Barcelona i de Saragossa, AGA, caps (5)1.12 32/16743.

54. Botella es defensa dient que per la seva participació en aquell acte fou «abucheado» per partidaris de Josep Puig Pujadas, líder del republicanisme catalanista local, AGA, caps (5)1.12 32/16741.

55. També declara en el seu procés de depuració: «Por mi acendrado españolismo, manifestando siempre públicamente y ante el empeño de que se diera la enseñanza en catalán, como exacerbación del separatismo». Tanmateix, el 1940 aquestes conviccions no l'ajudaren a superar la inhabilitació. La seva suposada adscripció socialista pesà molt més, AGA, caps (5)1.12 32/16741. Tampoc l'ajudà l'informe de Reig de setembre del 1939 en el qual afirma que Botella «se abstuvo de hacer manifestación política alguna, siendo siempre fiel cumplidor de sus obligaciones y mostrando un gran interés y suficiencia para el desempeño de la cátedra».

El cas de Josep Vergés, catedràtic de llatí, fou diferent. El sancionen el juny del 1941 a inhabilitació per al càrrec directiu i de confiança. Haurà d'esperar fins al gener del 1950 perquè se li aixequi la sanció.⁵⁶

El procés de depuració continuà més enllà de la immediata postguerra. Els tribunals repressors segueixen treballant fins anys més tard. Encara al 1953 es demana al director del Muntaner que informi sobre Francisco Cortés, catedràtic que hi havia ensenyat matemàtiques abans de la guerra, atès que es revisava el seu expedient de depuració.

Un altre cas interessant és el del figuerenc Antoni Papell Garbí. Tot i que el 1936 exercia la docència a Baracaldo, el 1941 l'exercirà a l'institut de Figueres. Al seu expedient del Ministeri hi consta que el 1940 fou confirmat en el seu càrrec, ja que la seva trajectòria l'avalava amb escreix;⁵⁷ a més a més, en aquell context denuncià diversos professors per activitats contràries a l'esperit dels insurgents. Concretament a Deulofeu, Serra (encara que el qualificà de membre d'ERC, afirma que no participà en cap activitat), Alva (professor de llatí), Cano (professor de dibuix) i Cortés (professor de matemàtiques). Curiosament, anys més tard Papell no superarà la causa que se li obrí per maçoneria.⁵⁸ Fou jutjat i condemnat a 12 anys i un dia i, per tant, inhabilitat per exercir de catedràtic.⁵⁹ Haurà d'esperar fins al febrer del 1948 per tal que li commutin la pena anterior per la d'inhabilitació per a càrrecs polítics i sindicals.

Per la seva rellevància intel·lectual podem incloure el cas de Jaume Vicens Vives dins dels professors represaliats. Havia oposat a càtedra d'institut de secundària a principis de 1935 amb l'esperança d'assolir la de l'Institut Balmes de Barcelona, però finalment, després de quedar tercer, va obtenir la de Zafra a Extremadura. No obstant això, immediatament va aconseguir una comissió de serveis per a l'institut-escola Ausiàs March de la capital catalana i el 15 d'abril del mateix any va poder

56. Va ser un escrit de l'aleshores abat de Montserrat declarant que durant la guerra havia amagat tres religiosos a casa seva, cosa que probablement l'ajudà a la resolució definitiva del seu expedient, AGA, capsa (5)1.12 32/16790.

57. L'avalen l'alcalde Josep Jou, el prevere J. M. Cervera i Julio Martín, dentista i membre de Falange. Afirma que els republicans acomiadaren el seu pare com a funcionari i detingueren la seva germana. Es declara políticament espanyolista i aporta la seva militància a la Unió Popular i posteriorment al Partit Radical, tot i que la deixà el 1933. A més fou col·laborador del periòdic *Libertad* (periòdic lerrouxista) i fundador, entre d'altres, de *La Comarca* (propera a la Unió Patriòtica), AGA, capsa (5)1.12 32/16775.

58. El març del 1939 signà una declaració que formà part de l'expedient de depuració del Ministeri en la qual confessava el següent: «Perteneix a ella [maçoneria]. La circumstància de haver sido expulsado de tal secta hace que pudiera omitir esta declaración; pero por lealtad a mi consciencia manifiesto lo siguiente: en el año 1932 ingresé, instigado por la curiosidad. Una vez satisfecha esta, dejé de acudir por completo a las reuniones y de cotizar siendo expulsado considerándome indigno de confianza. No pasé del grado elemental». Continua dient que la prova de tot això és que el 1933 es va casar religiosament i feu confessió general, AGA, capsa (5)1.12 32/16775.

59. AGA. Causa 289/45. Juzgado especial núm. 3, 12.462 d'11 de novembre de 1946.

permutar la seva plaça per la del Ramon Muntaner, tot i no deixar la comissió de serveis. D'aquesta manera, l'inici de la guerra el va agafar fent de docent a Barcelona però amb plaça a Figueres. Un cop acabada la guerra, la seva sol·licitud de readmissió a l'Ausiàs March no tingué efecte ja que tenia pendent el resultat de l'expedient de depuració. Per tenir dades per elaborar l'expedient, al Muntaner reben peticions d'informació sobre Vicens des de principis de 1940, però les respostes cap al Ministeri sempre són les mateixes: no saben on és. Finalment, l'octubre del 1941 es comunica a Vicens la seva depuració, que consisteix en una sanció de dos anys de feina i el seu trasllat fora de Catalunya.⁶⁰ En la instrucció del procés l'acusen d'haver servit «de instrumento de los dirigentes rojo-separatistas», malgrat que després de la guerra «ha colaborado».⁶¹ De seguida intenta aconseguir autorització per continuar el curs a Figueres, però segons li escriu el director del Muntaner, la Direcció General d'Ensenyament no ho autoritzava.⁶² A finals de 1942 és destinat a Baeza (Jaén). Durant el temps d'estada a Andalusia, Vicens intentà guanyar la plaça de catedràtic d'Història d'Espanya de la Universitat de Granada. Però no és fins al 1947 que pot assolir la càtedra vacant de la Universitat de Saragossa i, un any després, la de la Universitat de Barcelona. La relació de Vicens amb l'institut de Figueres, de fet administrativa, acabava definitivament així.

L'ALUMNAT. UN PERFIL EN EVOLUCIÓ

A l'hora d'analitzar l'evolució de l'Institut Ramon Muntaner en el període d'estudi ens fixarem en el nombre, tipologia i perfil de l'alumnat i en els canvis que van experimentar al llarg del període.

Si prenem com a punt de partida el curs 1940-41 —del curs anterior de dades parcials i contradictòries— podem començar a treure conclusions de la realitat viscuda en la immediata postguerra: 442 alumnes (280 nois i 162 noies) amb un pes important dels alumnes de primer (108) que doblen els matriculats a la resta de cursos.⁶³

60. MUÑOZ, J. M., *Jaume Vicens i Vives. Una biografia intel·lectual*, Barcelona, Edicions 62, 199, p. 128-131.

61. Presenta els avals de Frederic Udina Martorell i d'Antonio de la Torre, l'aleshores vicerector de la Universitat de Barcelona. També els de Joan Ramon Masoliver i de Miquel Casals. Curiosament, un altre dels seus avaladors, Javier Salas, utilitza un debat acadèmic previ a la guerra com a defensa: afirma que Vicens postulava «una posició ideològica divergent de la mantenida en la historiografia de caràcter nacionalista catalán». Tampoc no deixa de ser curiós com en el seu expedient, sense signatura, hi figuren un seguit d'escrius i retalls de llibres on esmenta el paper de la religió catòlica en la història del país que, de ben segur, el van ajudar, AGA, caps (5)1.12 32/16790.

62. AIRM, Correspondència i comunicacions, caps 504.

63. 63 de segon, 55 de tercer, 51 a quart, 69 a cinquè, 53 a sisè i 43 a setè.

Pel que fa a la seva procedència —quan ha sigut possible saber-la—, veiem que prop d'un terç provenien de Figueres (135). La resta provenien de poblacions relativament properes i ben comunicades amb la capital altempordanesa: Palafrugell (33), Portbou (24), Barcelona (23) i Castelló d'Empúries (11), Olot (9) i Roses (8), Peralada (7), Vilajuïga i l'Armentera (6), Palamós, Girona, l'Escala, Sant Pere Pescador, Banyoles, la Bisbal, Pals, Sant Llorenç de la Muga i Sant Feliu de Guíxols (5). Agregant les dades per comarques, observem que els residents a l'Alt Empordà són la immensa majoria (63 %), seguits pels del Baix Empordà (14 %), el Barcelonès (5 %) i els de la Garrotxa (4 %). Curiosament, trobem un 6 % d'alumnes residents fora de Catalunya (dels quals tres declaren residir a la Catalunya Nord i 4 a l'Amèrica Llatina).

El pes de cada sexe no el podem saber amb exactitud en cadascun dels set cursos del batxillerat, però globalment comprovem que en aquells moments pràcticament dues terceres parts dels alumnes eren nois, una proporció que es mantindrà fins a finals dels anys cinquanta. Tanmateix, cal fer notar notables diferències en la proporció de sexes en funció del tipus d'alumnat: l'alumnat oficial era predominantment femení; per contra, entre els alumnes lliures eren clara majoria els nois; en el cas dels alumnes col·legiats, tots eren nois. Les xifres d'alumnes que finalitzen els estudis i aconsegueixen titular-se, a banda de reflectir un abandonament prematur molt important, reflecteix també la desproporció entre sexes en benefici dels nois.⁶⁴

Els registres anuals de matrícules d'ingrés ens permeten analitzar l'edat d'incorporació al centre, la procedència i el sexe del nou alumnat. Amb les dades parcials d'ingrés de 1940 veiem com el rang d'edat oscil·la entre els 8 i els 15 anys, tot i que la majoria corresponen als nascuts al 1928; és a dir, tenien 12 anys. Aquesta dada s'explica molt probablement pel fet que degut a les circumstàncies de la guerra una gran quantitat de nens i nenes havien perdut en el seu moment oportunitats d'estudiar en condicions normals. De fet, aquesta impressió queda reforçada pel fet que a partir d'aleshores, curs rere curs, el pes dels alumnes que iniciaven el batxillerat amb 10 anys no va deixar de créixer. Així, el curs 1945-46 ja eren pràcticament la meitat i ja feia dos cursos que no n'entrava cap major de 12 anys. Quant a l'origen dels alumnes de nou ingrés, el pes recau en Figueres i la seva comarca. Però els estudiants provinents de la resta de la província de Girona assoleixen una xifra significativa, més del que coneixíem per la matriculació global del curs 1940-41. La majoria d'ells alumnes lliures, sens dubte.⁶⁵ Pel que fa al sexe,

64. SOLÀ, P., *Cultura popular...*, op. cit., p. 138-139.

65. Pel que fa al perfil dels alumnes provinents de la resta de l'Estat, en les ocasions de què disposem de més dades, podem comprovar que eren fills de famílies de militars o de funcionaris.

entre els alumnes d'ingrés notem una lleugera tendència a l'increment del nombre de noies: d'un 26 % el curs 1940-41 passem a un 36 % cinc cursos més tard.

Els alumnes lliures —aquells que preparaven els exàmens amb l'ajuda d'un mestre o assistien a classes en acadèmies privades— tenien un pes important entre l'alumnat del centre. Però si fins a les darreries dels quaranta la xifra d'alumnes lliures era inferior als oficials, això canviarà a partir de la dècada següent. El curs 1950-51 n'eren 225 (60 % del total) i el 1958-59, 847 (70 % del total). Les xifres d'alumnes oficials matriculats ens mostren un retrocés constant des de la postguerra fins a inicis de la dècada de 1950: el curs 1950-51 eren 146 alumnes, pràcticament la meitat dels estudiants presencials del curs 1940-41. Però a partir d'aquell curs l'increment serà continuat fins a la implantació de la reforma de principis dels setanta, mesura que, entre d'altres coses, escurçà l'ensenyament secundari. A la segona meitat dels cinquanta veiem com es dobla la matriculació oficial, fet que motivarà que el claustre opti per desdoblar els cursos en dues línies. Sens dubte, l'increment d'alumnat responia al major desenvolupament econòmic i a l'evolució d'una societat en la qual l'accés a l'ensenyament ja es veia clarament com un primer pas per a la millora social.

Cas a part suposen els alumnes col·legiats. Es tractava d'alumnes que cursaven el batxillerat en centres privats —habitualment vinculats a ordes religiosos— i que anaven a examinar-se a l'institut públic més proper al qual estaven adscrits. Aquest seria el cas, a la Figueres dels anys quaranta i cinquanta, del Col·legi de la Immaculada Concepció, gestionat pels Germans de La Salle. Aquest centre va suposar a partir de 1939 un potent competidor a l'hora d'oferir el batxillerat, atès que oferia la possibilitat de matricular alumnat en règim de mitja pensió i pensió completa gràcies a disposar d'internat. El col·legi de La Salle,⁶⁶ que únicament admetia nois, va reprendre la seva activitat docent el curs 1939-40, oferint els quatre primers cursos del batxillerat amb una seixantena d'alumnes figuerencs i d'altres poblacions empordaneses. En els cursos següents, l'oferta de cursos de batxillerat s'anà ampliant fins a oferir el batxillerat sencer de set anys a partir del curs 1944-45. Entre els anys 1945 i 1955 les xifres d'alumnes que hi cursaven el batxillerat es van moure anualment a l'entorn dels 170.⁶⁷

Per contra, no hi hagué cap centre privat femení que l'oferís. Caldria esperar fins a la dècada dels anys seixanta perquè el col·legi de les Escolàpies n'oferís alguns cursos.

66. Per a una anàlisi del significat educatiu, religiós i polític d'aquest col·legi durant els anys de postguerra a la ciutat de Figueres vegeu TESTART, A., «El col·legi de la Salle de Figueres durant la postguerra: ideari i realitat», *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, núm. 4 (2012), p. 329-350.

67. SOLÀ, P., *Cultura popular...*, op. cit., p. 139.

MISÈRIA MATERIAL I INSTAL·LACIONS PRECÀRIES

Des del juny del 1939, d'acord amb la normativa vigent, l'administració econòmica de l'institut anirà a càrrec d'una Junta Econòmica integrada pel director, el secretari i l'interventor. En aquell moment, una de les prioritats que calia atendre era l'estat de l'edifici després dels tres anys de guerra i dels efectes directes que hi havien produït els bombardejos patits per la ciutat de Figueres a partir del 1938. En un escrit al rector de la Universitat de Barcelona, el director Reig descrivia l'estat de les instal·lacions d'aquesta manera: «Surge la necesidad, al reanudar la labor docente de este local, de reponer puertas y ventanas e instalación eléctrica y reparar parte del edificio así como construcción de algunos tabiques para la utilización del local».⁶⁸

El novembre del 1941, l'edifici encara tenia pendent la reparació d'alguns dels desperfectes provocats pels estralls de la guerra. Atesa aquesta circumstància i adduint que la façana presentava un «aspecto frío y vacío» des de la direcció del centre s'aprofità per demanar a l'Ajuntament una actuació integral en aquesta part de l'edifici.⁶⁹ Aquesta demanda es materialitzà set anys més tard, quan s'inaugurà la nova façana —que es manté en l'actualitat— dissenyada per l'arquitecte Claudi Díaz.

Durant els anys de la postguerra, a més, es vivia una forta escassetat de material d'ús corrent. La baixa producció, els preus elevats i la política autàrquica del règim dificultaven el seu aprovisionament. L'institut hagué d'emprar fórmules imaginatives per tal de poder obtenir recursos econòmics que permetessin la compra d'alguns d'aquests materials. Una d'aquestes van ser els ingressos extraordinaris provinents dels serveis de permanència, unes hores lectives extres durant les quals els estudiants, controlats pel professorat de l'institut, es dedicaven a fer deures o a rebre algun reforç puntual. Aquestes hores suposaven uns ingressos destinats a complementar els salaris del professorat i a la compra de material d'ús corrent per a l'institut.

68. I afegeix com a explicació de la situació: «Como consecuencia de la guerra de liberación que se ha sostenido en nuestra Patria dicho Instituto se vio precisado a instalarse en un pequeño edificio de un pueblo próximo, por haberse utilizado el local que ocupaba y que actualmente ocupa primeramente como cuartel de carabineros marxistas y después como escuela de Guerra de los rojos, así como para cuartel del 8.º Tabor de Regulares», AIRM, Correspondència i comunicacions, caps 405.

El 5 de juny el director havia demanat autorització per vendre una dinamo de la classe de física que no es feia servir juntament amb altres materials menors per poder reparar algunes urgències. I l'endemà reclama fons a la Delegació d'Hisenda, atès que encara no havia rebut diners per a reposar el molt material desaparegut durant la guerra. A tall anecdòtic el novembre del 1939 es localitzen en el castell de Sant Ferran 7 pupitres bipersonals i 16 d'individuals que durant la guerra havien sortit de l'institut. L'exèrcit els retornà immediatament.

69. AIRM, Correspondència de sortida, 1941-1951, ofici 10/11/1941, caps 522.

Si en els anys quaranta la situació material era d'una gran precarietat, en la dècada següent, la situació continuava ben lluny de ser la ideal. En una data tan allunyada de la fi de la guerra com és el 1954, des de l'institut se sol·licitava al director general d'Ensenyament Mitjà l'aprovació d'una partida per comprar mobiliari nou, del qual el centre estava «extremadamente necesitado». Hi afegia, a més, una apel·lació a resoldre el problema de la mala imatge que donava de la institució el fet de tenir un material tan precari: «Por radicar en zona fronteriza produce su actual y viejo mobiliario lamentable impresión a los alumnos turistas que lo visitan, hasta el extremo de que unos cursillos de cultura española que se celebraron con mucho éxito el año pasado no han podido continuarse por el deplorable estado de conservación de aulas, bancos y pupitres».⁷⁰

A finals dels anys cinquanta l'institut seguia necessitant inversions urgents, atès l'augment d'estudiants i la incapacitat de poder-los atendre i ubicar de forma adequada. El curs 1955-56 l'institut de Figueres ja tenia més de mil matriculats, xifra que s'incrementà més en els cursos següents, fet que obligà la direcció del centre a demanar el març del 1958 un canvi en la categoria de l'institut, del tipus C al tipus B, aquesta última reservada als centres que arribaven al miler d'estudiants. Sens dubte, l'increment de la matrícula causava un problema d'insuficiència d'espais. El curs 1956-57 es demanaven solucions per tal d'«atender dignamente y con la necesaria eficacia las necesidades de la enseñanza».⁷¹ Segons el director Casulleras, només dues aules tenien pupitres bipersonals moderns i una altra cadires i taules individuals; la resta només disposaven de bancs antics molt deteriorats. Calia, doncs, més material i més personal administratiu i subaltern.

A més, era urgent generar nous espais docents i de serveis, aprofitant més i millor les instal·lacions existents. En aquest sentit, l'abril del 1958 es debat en el claustre de professors la necessitat de certes millores; l'ampliació de l'espai d'arxiu, l'habilitació dels baixos de la casa del conserge per utilitzar-los com a gimnàs,⁷² la creació de dues aules noves i el trasllat del laboratori de física per poder fer un sala de projeccions apareixen com algunes de les actuacions més necessàries. La manca de pressupost, però, ajornarà moltes d'aquestes actuacions i convertirà la manca d'espai de l'institut en un tema candent durant la dècada següent.

70. Es refereix a un curs especial de cultura hispànica que tingué lloc del 29 de març al 9 d'abril de 1953 amb 29 alumnes francesos de 16 i 17 anys. Escrit del 26 de juny de 1954, AIRM, Correspondència i comunicacions, capsa 523.

71. Escrit del 26 d'octubre de 1955, AIRM, Correspondència i comunicacions, capsa 523.

72. Recordem que la llei del 1953 reconeixia el valor essencial del desenvolupament físic en un ideal d'educació integral. La gimnàstica assolí el rang d'assignatura fonamental amb tres unitats didàctiques d'una hora a la setmana. El gimnàs, doncs, esdevingué una necessitat fonamental dels instituts.

L'INSTITUT I LA CIUTAT

L'institut, en tant que únic centre de secundària públic d'una petita ciutat com Figueres, no va ser un factor aliè al món social i polític local. Ben al contrari, per la seva pròpia significació tingué una dimensió que traspassà el fet de ser un centre educatiu, circumstància que havia sigut una constant des del moment de la seva fundació. La valoració social i cultural dels seus catedràtics i la manca d'equipaments culturals a la ciutat ajudaren a fer aquesta imbricació entre la ciutat i l'institut. Les relacions amb l'entorn eren bidireccionals. De la mateixa manera que projectava algunes activitats fora del seu recinte, també els seus espais s'utilitzaven per a activitats diverses de caràcter no acadèmic. Però sobretot, la seva imatge i significat s'emprarien en moltes ocasions per reforçar projectes polítics i simbòlics locals.

En aquest sentit, les celebracions del centenari de l'institut el 1945 són una magnífica ocasió per observar com des d'un dels sectors claus del règim, l'Església catòlica, es reinterpreta la història del centre des de la seva òptica particular i, fins i tot, es vol condicionar el seu futur projectant el seu pensament. A través de les pàgines de *Vida parroquial* es proposa rebatejar el centre amb el nom del fundador, el pare Julián González de Soto. Es pretenia reivindicar la figura d'aquest religiós fent una analogia interessada entre l'exclaustració de 1835, de la qual fou víctima el fundador, amb la persecució del clergat esdevinguda a la rereguarda republicana en la recent guerra civil.

Igualment, la rehabilitació de l'edifici durant els anys quaranta serà un element de propaganda per al règim a nivell local. L'alcalde Joan Bonaterra, en el seu discurs de comiat el 1953, cita orgullosament la façana de l'institut com una de les obres que va aconseguir en tant que «Procurador en Cortes», igual que l'edifici de Correus i els blocs d'habitatges per a oficials de l'exèrcit. L'esmentada reforma de la façana és llegida, a més, com una mostra de l'adhesió de l'institut a la «entusiasta campaña de embellecimiento urbano» empresa per l'Ajuntament i a la qual el Ministeri s'havia sumat fent una quantiosa aportació econòmica.

L'edificació de la nova façana gairebé coincidirà en el temps amb la instal·lació, dins de l'edifici de l'institut, del recent creat Museu de l'Empordà. Aquest projecte, llargament esperat a la ciutat i oportunament materialitzat per l'Ajuntament franquista, posava en relleu el paper de l'institut com un dels nuclis difusors de cultura a nivell local. La seva inauguració el maig del 1947, a més, fou l'ocasió perquè totes les autoritats provincials coneguessin el centre de primera mà.

En el mateix sentit propagandístic el Ramon Muntaner rebrà aquests anys (16 de setembre de 1954) la visita oficial del ministre d'Educació Ruiz Giménez. Es va aprofitar l'esdeveniment per part de l'entramat polític i mediàtic falangista local per remarcar els fruits aconseguits en benefici de l'institut. Ramon Reig

—més com a delegat d'Educació Nacional que no pas com a director de l'institut— s'hi referia en aquests termes: «Le pedí [al ministre] y obtuve dos cosas»: la instal·lació d'una calefacció central en la part més freda de l'edifici i disposar d'uns serveis nous per als nois.⁷³

En aquesta mateixa entrevista de premsa Reig comentava la necessitat de reactivar culturalment la ciutat i llançava la proposta de fer-ho a través de cicles de conferències a càrrec dels catedràtics i professors de l'institut. Per bé que la proposta de Reig no s'acabà duent a terme immediatament, en els anys següents veiem com a Figueres se celebren algunes conferències organitzades directament pel Ramon Muntaner.⁷⁴ Algun cop van tenir lloc a la seva nova sala d'actes, com la que el novembre del 1956 pronuncià el director de l'institut de Girona, Joaquim Florit, a propòsit de Menéndez Pelayo,⁷⁵ o la de Miquel Golobardes el desembre del mateix any sobre la cultura grega. D'altres, organitzades conjuntament amb l'Ajuntament, van tenir lloc al Saló de Plens; aquest fou el cas de la que impartí Joan Cabot, crític d'art de Ràdio Girona, l'abril del 1957, sota el títol *Goya y el modernismo*.⁷⁶

73. En aquesta mateixa entrevista Reig afirmava que esperaven la firma del Ministre per adaptar un local com a sala de conferències dotada amb l'equipament per fer-hi projeccions i que havia obtingut promesa d'una dotació per acabar l'estucat de la façana. *Ímpetu*, Figueres, núm. 22 (1 de novembre de 1954), p. 4.

74. D'uns anys abans (24 de novembre de 1952) coneixem la «brillante y patriótica» conferència del catedràtic d'història Antoni Pla a la biblioteca de la ciutat, «sobre la proyección de España sobre África». AIRM. Correspondència i comunicacions. Capsa 523.

75. *Ampurdán*, Figueres, núm. 739 (28 de novembre de 1956), p. 5.

76. *Ampurdán*, Figueres, núm. 759 (1 de maig de 1957), p. 48.